

АНГЛІЙСЬКІ ОКАЗІОНАЛІЗМИ-КОМПОЗИТИ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлюється питання утворення та функціонування okazіональних композитів у художньому дискурсі в лінгвопрагматичному аспекті. Утворені okazіоналізми часто набувають експресивно-емоційного забарвлення і, як правило, не зафіксовані у словниках, зникаючи безслідно з мови.

Ефективність вивчення словотворчого процесу перш за все пов'язана зі зверненням до сучасного мовного матеріалу: усної розмовної мови, суспільно-політичної, науково-технічної, творів художньої та іншої літератури.

Питання орієнтованості мови на отримувача повідомлення розглядаються у межах лінгвістичної прагматики, де ця проблема трактується як "фактор адресата".

При вивченні способів номінації ми виявляємо, що okazіональна композиція є одним із найважливіших засобів номінації в англійській мові і поповнення її словникового складу відбувається в даний час шляхом словоскладання.

Нерозробленість проблеми функціонування okazіоналізмів-композитів в художньому дискурсі, а також відсутність комплексних досліджень закономірностей розвитку соціально-детермінованого і лінгвопрагматичного напрямку в теорії композитології визначають актуальність даної теми.

Прагматичний аспект okazіоналізмів-композитів пов'язаний з прагненням суб'єкта мови реалізувати свої комунікативні інтенції і комунікативні потреби.

Комунікативні інтенції мовника можуть бути різними: спонукання до дій, емоційно-оцінні, експресивні, естетичні, контекстоутворюючі [1: 111].

Розуміння окремих лексичних одиниць не можна виводити за рамки процесу розуміння в більш широкому сенсі – на рівні висловлювання, тексту, дискурсу тощо [2: 285]. При аналізі композитів ми виходимо з припущення, що в семантичну структуру слова (крім диференціальних сем, таких, що розглядаються як приналежність денотативного компоненту) можуть також входити конотативні семи оціночності, емоційності, експресивності (дерогативна оцінка, меліоративна оцінка).

Ми розглядаємо конотативний аспект лексичного значення композита як єдність емоційного, експресивного і функціонально-стилістичного компонентів, що знаходяться в тісному зв'язку і взаємодії.

Емотивно-оцінний і соціально-мовний характер композита є основною причиною появи в художньому дискурсі все нових і нових одиниць подібного типу, що свідчить про їх комунікативну релевантність і функціонально-стилістичний потенціал.

Для передавання змісту, – тобто для створення певної моделі світу, автор свідомо добирає відповідні лексичні, граматичні та стилістичні засоби, що відбивають мовну картину автора як індивіда та детермінованого особливостями

хронотопу представника певного етносу [3: 6].

При цьому слід відмітити, що неточність, приблизність найменувань характерна, за думкою Т.С. Толчеєвої, здебільшого для художніх творів, становлячи при цьому універсальне мовне явище.

Наукова новизна дослідження Т.С. Толчеєвої полягає у застосуванні для системного опису складних слів з другим компонентом –looking, -like теорії приблизної номінації у поєднанні з методикою концептуального аналізу. Пор. багаточисленні лексико-семантичні ряди з ітеративними полівалентними компонентами –looking, -like [4: 7]: *angry-looking, foul-looking, raw-looking, delicate-looking (face), balloon-like (clouds), hawk-like, bird-like, cat-like, bear-like, frog-like, pig-like, cow-like, dog-like, etc.*

Тенденція до використання вже відомих носіям мови і існуючих тривалий час в мові словотворчих засобів цілком логічна і закономірна, вона породжується самою функцією спілкування. Бо всяке раптове і швидке привнесення в мову нових засобів словотворення (якби це взагалі було можливо) містить в собі небезпеку перетворення засобу комунікації в незручний і, можливо, повністю непридатний засіб спілкування.

Аналіз творів сучасних англійських письменників підтверджує, що велика кількість оказіональних ад'єктивних композитів “бахуврихі”, знайдених в текстах, виявилися утвореними самими авторами цих творів для набуття стилістичного ефекту, соціальної і емоційної атмосфери, а також індивідуалізації зовнішнього вигляду персонажа.

Характерною особливістю складнопохідних (парасинтетичних) прикметників типу – blue-eyed, що відрізняють їх від слів інших типів, є надзвичайна можливість вільного утворення багатьох в процесі мовлення і невходження в останнє готовими одиницями, взятими із словникового складу мови.

... and wondered whether he'd ever find it if he went off by his blue-eyed well-leggined self (G. D. Salinger)

She resembled a rather tall and scrawny, black-legged, black-crested, black-breasted (E. Hunter).

Cruchot was a man with a restless manner, coffee-coloured eyes and a heavy black moustache (A. Cronin).

He was greeted with very constrained and not very polite reticence by the elder Hartlys? And gazed at by such an inordinate member of round- o- eyed? Gut? You flap-mouthed scumpot (A. Sillitoe).

...if you have a natural sense of split tining and a parrot-sized memory (A. Sillitoe).
Тут: природжене відчуття ритму і хороша механічна пам'ять.

Thin-lipped wisdom spoke at her from the worn chair (O. Wilde).

He sat on the very edge of his chair, as though trying to disdown its costly, deep-cushioned presence (D. Carter).

Інтерес представляють одиничні випадки утворення оказіональних прислівників (не зафіксованих в словниках) і висхідних до складнопохідних

ад'єктивних бахуврихі.

She moved lightfootedly about the house and the farm. She led the way down as neat-footedly as she had led it up (T. Fowles). Пор. в російській мові: по тротуару довгоногого вишагивала особа неопределённого возраста (К. Ломов).

He is a rawboned-faced fellow. The four Miss Kenwigses gathered round Nickolas, opened-eyed-and-mouthed (Ch. Dickens).

His sons worked in the bank, prissy-mouthed, prudent men, who might have been twins, for they both were marsh-mallow-white, slump-shouldered, watery-eyed (T. Capote).

Prissy-mouthed Тут: з міцно стуленими губами; prissy (розм.) утворене від злиття слів prim + sissy і означає над міру педантичний, манірний. Пор. в рос. мові.: А Робби уже давно оболыщён пухлогубой Сесилией (Олег Вергелис).

...the Klaxon-throated cockerels (A. Sillitoe).

Bald, beefy, moonfaced, broad of shoulder and of girth, he loomed over, a Gulliver among the Lilliputians (D.L. Tushnet).

Not this pudding-faced paragon pushing a snippet of chip through the prim hole of her mouth (T. Lindsay).

Where's that bumble-footed new orderly (D. Cusack).

Для того, щоб осмислити слово в переносному значенні, потрібне знання первинних прямих значень слова, а понад те знання про частину світу, яка описується, її зв'язки і закономірності асоціювання концептів.

You never know, what with having such a cat-faced scragend of mutton for a wife (A. Sillitoe).

Створення нових слів відбувається завдяки властивості людини створювати асоціації. Традиційно на роль асоціацій указують, аналізуючи процеси вторинної номінації, коли та сама мовна форма використовується для номінації різних об'єктів, які у свідомості мовця пов'язуються за якоюсь ознакою [5: 158].

Складнопохідні посесивні слова ("бахуврихі") використовуються в метасеміотичному плані в художньому дискурсі як один із засобів утворення яскравого, виразного означення – епітета. Оскільки за допомогою даних способів словоскладення і ясності семантичної структури в результаті їх чіткої референтності дуже легко утворюються як нестійкі номінативні комплекси, так і елементи (засоби) вторинної, непрямой номінації, що є індивідуальними утвореннями окремих авторів, то це і дозволило використовувати ці типи складення для утворення виразних епітетів, слів, які замінюють розгорнені порівняння.

It seemed to me that all my life had been narrowed to one perfect point of rose-coloured joy (O. Wilde).

Brian was out of breath, but barrel-chested Albert went on and on (A. Sillitoe).

A third girl, velvet-eyed and dark of hair, listened pensively (R. W. Chambers).

Оцінка як обов'язковий, соціально-детермінований компонент значення слова представлений в мові у вигляді трьохелементної системи і утворює три види: нейтральну, або нульову, оцінку, виступаючу в якості «точки відліку», «норми», відносно якої сприймаються оцінні (аксіологічні) відхилення в ту або іншу сторону,

позитивну (меліоративну) оцінку і негативну (дерогативну, пейоративну) оцінку. За характером інформації, що передається, і прагматичному статусу розрізняють семи, що відносяться до денотативного, тобто предметно-логічного значення, і конотативні, тобто зв'язані з відносинами оцінки, емоцій, експресивною і функціонально-стилістичною віднесеністю. Конотативні семи відображають умови акту комунікації і відношення мовців до предмету мовлення, обстановки комунікації і співбесідників.

Поєднання прикметника і іменника з точки зору смислових зв'язків між ними може мати незліченну кількість варіантів.

Потреба в позначенні цими словами різного роду зовнішніх і внутрішніх якостей людей і предметів також велика. Це і створює високу продуктивність і потужність семантичного і комунікативно-прагматичного потенціалів даної словотворчої моделі.

His heavy-jawed face, blond hair and pudgy (F. Knebel, Ch. Bailey)... and only Mrs. Buster on whose skimpy-haired head a bump was pyramiding, could have justly complained of injury. (T. Capote).

Здатність слова до продуктивного вираження нескінченного ряду нових думок, позначення нових предметів, створення нових асоціативних зв'язків без порушення взаєморозуміння ґрунтується на положенні про те, що в екстралінгвістичному плані вичленення окремих ознак, які служать основою оказіонального найменування, базується на здатності людини до асоціативного мислення, що відображає реальну залежність явищ і предметів навколишнього світу [6: 125].

Ollie rubbed his big, stubby-fingered hands as though they were frost-bitten (D. Carter). George was of medium height, bald and pot-bellied and spindly legged (A. Sillitoe). The figure seated on a large boulder at the foot of a round tower was that of a broad-shouldered, deep-chested, strong-limbed, frank-eyed, red-haired, freckled, shaggy-nosed, long-headed, deep-voiced, bare-kneed, brownny-handed, hairy-egged, ruby-faced, sinewy-armed hero (W. T. Meys).

He was a tall light-complexioned Negro, loose-limbed and very lean (A. Malts).

Kantucky women are difficult to begin with, keyed-up, hellion-hearted (T. Capote).

Let me at once disabuse the eager-eyed Sodomites among my readers (R. Aldington).

Who would have supported that the gentle-eyed Constance, pattern of daughters, was risking her eternal welfare (A. Benett).

Неодмінною особливістю аналізованих слів є семантична прозорість їх частин, чітка референтність, відсутність ідіоматичності, значення цілого тут виводиться із значення компонентів: основ, словотворчих афіксів.

Різноманітність і широта словотворчої бази, безперечно, позитивно впливає на передбаченість утворення значної кількості слів цього типу, прогнозування розвитку всієї моделі в цілому.

Н. Бергстен відзначає досить високу продуктивність посесивно-метонімічних композитів-бахуврихі у сфері авторських оказіоналізмів стилю художніх творів [7].

But you would reveal too much to the iron-heads. ... What to do about them before

the iron-heads arrived (T. Aldridge). It was the man with owl-eyed "glasses". ...and then the owl-eyed man said 'Amen to that', in a brave voice. "Owl-eyes" spoke to me by the gate (F. Scott Fitzgerald).

Реалізація потенційних сем негативної суб'єктивно-емоційної оцінки і підвищена саркастична або жартівливо-іронічна експресивна тональність є характерними рисами всіх екзоцентричних утворень [8: 44].

Найбільший стилістичний ефект, а саме в сенсі експресивності, досягається в тому випадку, якщо okazіоналізм утворений при порушенні внутрішньої семантичної валентності. Експресивна якість складного прикметника виникає за рахунок okazіональності номінації, її взаємодії з контекстом. Експресивність складнопохідних ад'єктивних лексем великою мірою виникає при цьому в результаті взаємодії зовнішнього контексту з внутрішнім, ніж при певній організації внутрішнього контексту слова [9].

Емоційний відтінок може виникнути в похідному слові за рахунок okazіональності утворення або за рахунок незвичності поєднання морфем, що викликають які-небудь комічні або негативні асоціації:

...people who lived beyond his boundaries of school and house and nook and the swived-eyed packet (A. Sillitoe).

...soon he discovered over square-wheeled months (A. Sillitoe).

Тут: протягом місяців, які нестерпно тягнулися; букв. місяців з чотирикутними колесами, тобто колесами, які не можуть зрушитися з місця. Подібні композити створені для передачі інтелективної інформації і для того, щоб провести експресивно-емоційну дію на слухача.

Згідно з твердженням П.В. Царьова [10: 24] одним із чинників, сприяючих порівняно легкому утворенню в мовленні потенційних слів і їх високій продуктивності, є наскрізна взаємозамінність аналогічних їм за змістом словосполучень.

Вільному творенню подібних слів в мові сприяють: а) прозорість їх семантичної структури і чіткість морфологічної будови; б) вільні семантичні зв'язки між компонентами (в протилежність невірним, таким, що мають місце в різних фразеологічних одиницях а також ідіоматичних складних словах).

Як видно з наведених прикладів, на перше місце в парасинтетичних прикметниках висувається емоційно-оцінний момент. Можна назвати дві причини виникнення в складнопохідному прикметнику емоційно-експресивного відтінку: а) незвичність поєднання основ-компонентів (мова йде про структурну, структурно-семантичну, семантичну і стилістичну несумісність компонентів; б) okazіональність системних утворень. Okazіоналізми створюються тим, хто говорить або пише не просто для передачі інформації у власному розумінні слова, а для особливих стилістичних або естетичних цілей – наприклад, комічного або драматичного ефекту, вираження емоційно-оцінних відтінків і т.п.

Суб'єктивні асоціації, пов'язані з якимись словами, створюють у окремих носіїв мови свого роду емоційний ореол навколо слова, зумовлюючи його

сприйняття тим або іншим носієм мови. “Сміливі” метафори художнього тексту мають на меті представити предмет в новому, несподіваному освітленні, привернути увагу читача яскравістю образу, тобто використовуються в метасеміотичному плані:

Stars were pale and liquid-eyed (A. Sillitoe).

Дієслова-композиції широко поширені не тільки в узуально-мовному стилі, але і мові англійської і американської преси, в науковій і технічній літературі (у різних мовних галузях), а також в художній літературі (де вони часто є індивідуально-художніми новоутвореннями за стандартною моделлю).

You've black-marketed here all the war and you're black-marketing still (D. Cusack).

I just black-coffeeed my way through (R.P. Wilmot).

Tom buttermilked a minute (S. Leacock).

I am not hot-footing after Jose (Truman Capote).

Clark's booming laugh keynoted a general outburst of mirth at Casey's expense (F. Knebel, Ch. Bailey).

Leonel, standing right at the door, buttonholed him (Wouk). Пор. у рос. мові:

На могильной горке, уползшей по весне в землю, пучеглазят лимонно-желтые одуванчики (К. Федин).

У авторських новоутвореннях дуже часто суфікс -er оформлює речення або фразу: *Some people are do-it-some-other-timers. Some others are do-it-nowers (O. Nash). Billy swore at one of the bob-a-dayers who got in their way (D. Cusack): bob-a-dayers пенсіонери, які отримують по шилінгу в день за виконувани чорну роботу.*

Системні оказіоналізми за своєю структурою відповідають як продуктивним моделям сучасної англійської мови, так і закономірностям їх заповнення. Багато оказіоналізмів фактично є порушенням правил семантичного узгодження (у випадках гетерогенної валентності) і, як правило, в мові довго не затримуються.

С.М. Єнікеева справедливо стверджує, що різного роду оказіональні утворення можуть слугувати прикладом флуктації у мові [11: 167]. Під флуктацією вчені розуміють “випадкові відхилення миттєвих значень величин від їх середніх значень, тобто від стану рівноваги” [12: 19].

Плідність поглибленого вивчення “перехідних” або “проміжних” нестійких і оказіональних утворень визначається необхідністю виявлення всього різноманіття відносин між елементами мовної структури, що розкриває внутрішню динаміку мови в процесі її реального функціонування в різних комунікативних сферах, що забезпечує повніший і адекватніший опис сучасного стану композитології англійської мови в лінгвопрагматичному аспекті.

У процесі пізнання світу у свідомості кожної людини утворюється певна картина світу (із вербальною та образною складовою), яка є неповторною у кожної людини, в кожній мові [13: 5].

Особливо важливу роль при осмисленні художнього тексту читачем грає енциклопедична інформація. Вона залежить від фонових знань читача, від його соціального, культурного, освітнього статусу, від того, що прийнято називати

тезаурусом.

Тезаурус читача визначають ті асоціативні ряди, які породжує те або інше відображення слова в його свідомості [14: 14].

Інтерес читача може викликатись не лише мовними засобами, які передають зацікавленість героя або автора, а й внаслідок інших факторів впливу (психологічних, соціологічних, мовних), які доцільно надалі виявляти й досліджувати.

У нормі використання певної мови гармонує з відповідним до неї кодом культури, ось чому і “культурна” глухота найчастіше пов’язана з “мовною” глухотою. Творення композитів-оказіоналізмів у процесі лінгвокреативної розумової діяльності спирається на сферу фонових знань людини, в яку інформація надходить з індивідуального або соціального досвіду її діяльності у видимому просторі.

Висновки із цього дослідження визначають перспективу подальшого вивчення індивідуальних авторських стилів, на прикладі яких можна прослідити зростаюче використання okazіональних композитних номінацій і дискурсивні особливості деривативно-релевантних моделей їх виникнення як в лінгво-прагматичному, так і в національно-культурологічному ракурсах.

Список використаної літератури

1. Денисенко С.Н. Комунікативно-прагматичний потенціал стійких словесних комплексів-дериватів // Матеріали VI Міжнародної наукової конференції “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація.” – Харків: Константа, 2007. – С.111-113.
2. Ребрій О.В. Мовна компетенція як основа інтерпретації інновацій // Матеріали VI Міжнародної наукової конференції “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація.” – Харків: Константа, 2007. – С. 285-287.
3. Підгорна А.Б. Лінгвальні засоби актуалізації авторських моделей світу в романах сестер Бронте. – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Одеса, 2008. – 20 с.
4. Толчєєва Т.С. Функціонально-семантичні особливості складних утворень з елементами –looking, -like (на матеріалі сучасної англійської й американської художньої прози). - Дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2003. – 177 с.
5. Ребрій О.В. Когнітивний підхід до проблем номінації // Всеукраїнський науковий форум: Сучасна англїстика: Стереотипність і творчість: Тези доповідей. – Харків: Торсінг Плюс, 2006. – 156-158 с.
6. Азнаурова Э.С. Стилистический аспект номинации словом как единицей речи // Языковая номинация (Виды наименований). – М.: Наука, 1977. – С.86-128.
7. Bergsten N. A Study in Compound Substantives in English. – Uppsala. – 1911. – 537с.
8. Marchand H. The categories and Types of Present-Day English Word-Formation. – Wiesbaden. – 1960. – 379 p.
9. Ретунская М.С. Поликомпонентные сложные прилагательные синтаксического типа // Теоретические вопросы английской филологии:

(лексикологія). – Горький: Изд-во Горьковского ун-та, 1974. – С. 28-42.

10. Царёв П.В. Потенциальная лексика в современном английском языке // Иностранные языки в школе, 1978. - №1. – С.20-24.

11. Єнікеева С.М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови: Монографія. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. – 303 с.

12. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем. Синергетика и теория социальной самоорганизации. – СПб: Лань, 1999. – 480 с.

13. Чередниченко В.О. Інноваційна фразеологічна вербалізація в англійській мові (лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний параметри). – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.

14. Тураева З.Я. Лингвистика текста (текст: структура и семантика). – М.: “Просвещение”, 1986.

The article tackles the issue of coining and functioning occasional compounds in the fiction discourse within linguopragmatic frame. Newly invented occasionalisms are frequently expressively and emotionally charged and as a rule not fixed in the dictionaries, therefore most of them disappear from the language leaving no trace in it whatsoever.